

Zemlje, prehrana, odgoj, gentehnika, poljoprivreda, krajolik, održivost, ekološka ekonomija, turizam, zaštita životinja, ekološka politika, saobraćajna politika, voda itd.

Ivan Cifrić

Peter Burke

A SOCIAL HISTORY OF KNOWLEDGE

From Gutenberg to Diderot

Polity Press, Cambridge, 2000, 268 str.

Prije desetak godina (1991) na hrvatskom je jeziku, u izdanju Školske knjige, objavljena knjiga britanskog autora Petera Burkea Junaci, nitkovi i lude, koju je Dunja Rihtman Augustin s pravom ocijenila kao »inovacijski, duhovit i kreativni globalni uvid u predindustrijsku Europu, u njezina duhovna kretanja, u koja nisu uključene samo elite nego i narod, puk, ne-elite«. Burke je profesor kulturne povijesti na Sveučilištu u Cambridgeu i spada u onu vrstu istraživača ideja i kulturnih tvorbi koji se s najvećim respektom odnose prema socijalnim uvjetima njihova nastanka i sociološkim kriterijima njihova tumačenja. Sociološki je pristup neodvojiva intelektualna kopponenta njegovih kulturno-povijesnih rekonstrukcija. Ta značajka do punog izražaja dolazi i u knjizi *A Social History of Knowledge. From Gutenberg to Diderot (Socijalna povijest znanja. Od Gutemberga do Diderota)*, koja je proizašla iz serije predavanja što ih je Burke održao na Sveučilištu u Groningenu (Nizozemska).

Burke se, kao što je vidljivo iz podnaslova, ne bavi poviješću cjelokupnog znanja nego onom njegovom »dionicom« koja se proteže od izuma tiska do pojave francuske *Enciklopedije*. Taj tematski ograničeni izbor nije ni slučajna ni nevažna imamo li na umu da su se upravo u tom povijesnom intervalu razvijale znanstvene pretpostavke modernog svijeta i da se zna-

nost počela »proizvoditi« i širiti kao dinamička snaga postepenog oblikovanja modernosti. Taj interval karakterizira permanentni sukob između feudalnih institucija znanja i nadolazeće **znanstvene revolucije** u sedamnaestom stoljeću, koja će u francuskom enciklopedizmu osamnaestog stoljeća dobiti svoju potpunu kulturnu i praktičnu potvrdu. Prema tome, Burke je posve u pravu kada baš to razdoblje izabire kao ogledni ili paradigmatički primjer metamorfoza znanja. Tu su temelji, i da bi se razumjelo sve ono što je na njima kasnije stvoreno, valja im se uvijek vraćati s novim uvidima, nalazima i interpretacijama. To je bio glavni pokretački motiv ove knjige. U svojih deset poglavlja ona se bavi odnosom sociologije i povijesti znanja, europskim klericima kao zagovarateljima znanja, starim i novim institucijama uspostave znanja, centrima i periferijama razvoja znanja, bibliotekarskim i enciklopedijskim klasifikacijama znanja, crkvenom i državnom kontrolom znanja, tržišnim i tiskarskim promicanjem znanja, čitateljskim stjecanjem znanja, kodovima povjerenja i nepovjerenja u znanje. U ovom ćemo se prikazu, bez obzira na iznimnu instruktivnost i istraživačku minucioznost pojedinih dijelova, ponajviše usredotočiti na Burkeov pristup u kojemu se tematizira odnos između sociologije i povijesti znanja.

Burke polazi od zapažanja da danas, barem prema sudu sociologa, živimo u **društvu znanja** ili **informacijskom društvu**, kojim vladaju profesionalni eksperti i njihove znanstvene metode. Prema sudu ekonomista ušli smo u doba **ekonomije znanja** ili **informacijske ekonomije** koju sve više obilježavaju zaposlenja proizvođača znanja. Znanje je istodobno postalo najznačajnijim »političkim ulogom« jer se postavlja pitanje trebaju li informacije biti javne ili privatne, trebali ih promatrati kao robu ili kao **društveno dobro**. Iako se danas, više nego ikada, radikalno preispituje pouzdanost znanja, vlada opće uvjerenje da je naše vrijeme određeno odno-

som spram znanja. Stoga Burke drži da je za razumijevanje sadašnjosti potrebno vraćanje u prošlost. Za razliku od pristupa koji istražuju »element znanja« u društvu, on tematizira »element društva« u znanju. Riječ je, očigledno, o uvjerenju da **društvena sredina** utječe na ono što pojedinci smatraju istinom ili znanjem. To uvjerenje nipošto nije novo jer njegove nedvosmislene izraze susrećemo već u ranomodernom razdoblju (Baconova slika idola, Vicove napomene o »duhu naroda«, Montesquieuovo proučavanje odnosa između zakona pojedinih zemalja, njihovih klimatskih uvjeta i političkih sustava). To su primjeri onoga tipa analize koji danas disciplinarno označujemo kao **sociologiju znanja**.

Kao organizirano nastojanje ona se oblikovala početkom dvadesetog stoljeća, prije svega u Francuskoj, Njemačkoj i SAD. U Francuskoj je imala tradiciju Augusta Comtea koji je zagovarao **socijalnu povijest znanja** (»povijest bez imena«), a potom slijedi veliki prinos Emila Durkheima i njegovih sljedbenika, osobito Marcela Maussa, koji su izučavali društvene izvore temeljnih kategorija ili kolektivnih predodžaba kao što su **prostor, vrijeme, sveto i svjetovno**. Ta je tradicija utjeclala na komparativnoantropološka istraživanja Marcela Graneta i na epistemološku orijentaciju povjesničara Marca Blocha i Luciena Febvrea, što dolazi do izražaja u njihovu poimanju »kolektivnih mentaliteta«. U SAD je najviše interesa za sociologiju znanja pokazivao Torstein Veblen, tvorac teorije o »dokoličarskoj klasi«. Dok su pripadnici pragmatičke filozofije (Charles Peirce i John Dewey) kritizirali ideju **korespondencije** između stvarnosti i onoga što se o njoj govori, Veblen je isticao važnost **sociologije istine**. Naročito ga je zanimalo kako se prema znanju odnose pojedine društvene grupe ili institucije. Njegovi radovi o toj temi, objavljeni 1906. godine, bave se mjestom znanosti u modernoj civilizaciji. U njima se razvija teza da je »kult znanosti«, koji

uključuje sklonost za **bezlična** a ne **antropomorfnu** objašnjenja, proizašao iz uspona industrije i strojne tehnologije. U Njemačkoj je pak postojao najveći interes za **sociologiju ideja**. Burke u tom pogledu evocira Weberovu **Protestantsku etiku i duh kapitalizma**, ali i njegovu teoriju birokracije smatra prilogom sociologiji znanja. Osobitu pažnju poklanja Maxu Scheleru i Karlu Mannheimu, koji je zastupao mišljenje da su ideje »društveno situirane« i uklopljene u svjetonazore ili »stilove mišljenja«. Upravo je »njemačka grupa« svoje nastojanje nazvala sociologijom znanja (**Soziologie des Erkennens, Wissenssoziologie**).

Nakon tih značajnih početaka sociologija znanja gotovo je bila zamrla, tako da se u razdoblju od 1930. do 1960. među relevantnije autore mogu ubrojiti samo Robert Merton (njegov rad o odnosu puritanizma i znanosti) i Florian Znaniecki koji je, slijedeći Veblena, 1940. godine objavio knjigu **Društvena uloga znanstvenika**. Obnova sociologije znanja zbiva se početkom šezdesetih godina i za taj je trend najzaslužniji Georges Gurvitch koji je, međutim, umro »prije nego što je realizirao svoj program«. Uskoro se pojavljuje Bergerova i Luckmannova (»vrlo utjecajna«) **Socijalna konstrukcija zbilje**, ali njezini autori nisu nastavili produbljivati koncepciju koja je u knjizi naznačena. Posebno značajan poticaj obnovi sociologije znanja došao je izvan sociologije, od Claudea Lévi-Straussa (antropologija), Thomasa Kuhna (povijest znanosti) i Michela Foucaulta (filozofija). U svom proučavanju totemizma i »divlje misli« (*la pensée sauvage*) Lévi-Strauss je oživio zanimanje za kategoriju **klasifikacije**. Foucault je u svojim istraživanjima došao do pojmova **arheologija znanja, genealogija znanja, režim znanja** i na nov način objasnio odnos između znanja i moći na različitim razinama (obitelj, država, klinika, škola itd.). A što se pak tiče Kuhna, on je svojim stajalištima o **strukturi znanstvenih revolucija, o paradigmama i normal-**

noj znanosti, znanstvenu javnost istodobno šokirao i potaknuo na razmišljanje. U tom pregledu značajnih priloga obnovi sociologije znanja Burke ne zaboravlja ni druge autore, među kojima ističe radove Norberta Eliasa, Pierrea Bourdieua, Clifforda Geertza i Ernesta Gellnera.

A kako stoje stvari u socijalnoj povijesti znanja? Burke sa žaljenjem konstatira da je mali broj povjesničara ozbiljno uzimao sociologiju znanja. Iznimka su James Harvey Robinson, vodeća ličnost američkog pokreta »nove povijesti« s početka dvadesetog stoljeća. Bio je blizak Veblenu i zanimalo ga je »koliko su sveučilišta, kao stara i časna središta učenja, utjecala na napredak znanja«. Nije imao mnogo sljedbenika, ali vrijedi istaknuti da su njegove ideje (između 1920. i 1950.) ozbiljno koristili neki autori marksističke orijentacije, koji su pokušavali napisati socijalnu povijest znanstvenog istraživanja (Joseph Needham i Boris Hessen).

Sve u svemu, riječ je o »praznini« koju valja premostiti i koju Burke smatra razlogom svoga izbora i svoga socijalno-povijesnog pristupa znanju. On postavlja pitanje: Što je to znanje? i dodaje da je na to jednako teško odgovoriti kao i na pitanje: Što je istina? Mannheimu se često prigovaralo da kategorije, vrijednosti i opažanja opisuje kao društveno određene a da pritom među njima ne ustanovljuje razlike. Moramo također praviti razliku između znanja i informacije, između onoga što je eksplicitno i onoga što se uzima zdravo za gotovo. Izrazom »informacija« Burke označava ono što je relativno »sirovo«, specifično i praktično, dok pod »znanjem« podrazumijeva ono što je mišljenjem »prerađeno, procesirano i sistematizirano«. Dakako, distinkcija je posve relativna, ali u njoj se ipak jasno naglašava važnost razrade i klasifikacije znanja. Burke podvlači kako nastoji »izbjeci« tradicionalnu postavku o »intelektualnom napretku«, o onome što se često naziva »kognitivnim rastom«. Ne poriče da to shvaćanje može biti korisno ukoliko se

odnosi na cjelinu društva. Bilo bi teško osporiti kumulativni element u povijesti znanja ranomoderne Europe. O tome je uostalom svjedočio sve veći broj knjiga, širenje biblioteka i enciklopedija pa je, prema tome, očigledno da je slijedom stoljeća znanje napredovalo. Međutim, **muđrost** nije kumulativna nego je više ili manje tegobno mora učiti svaki pojedinac. Na individualnoj su se razini događala i događaju se kako nazadovanja tako i napredovanja znanosti. Rastuća specijalizacija škola i sveučilišta tijekom 20. stoljeća producirala je studente čije je znanje uže nego u prošlosti, bez obzira na to je li opadajuća širina nadoknađena sve većom dubinom.

Ono što je Burkeu bitno jest **pluralizam znanja**. Njegova se knjiga najvećim dijelom temelji na tekstovima objavljenim u šesnaestom, sedamnaestom i osamnaestom stoljeću. Ali on nastoji izbjeći **grafocentrizam**, tako što uzima u obzir usmeno znanje, i **logocentrizam**, tako što posvećuje pozornost slikama (primjerice, kartama i ilustracijama) kao načinima prenošenja znanja. Drži naime da »u definiciju znanja moraju biti uključene i neverbalne prakse — graditeljstvo, kulinarsstvo, liječništvo, lov, obrada tla itd«. U ranomodernoj Europi elite su najčešće znanje poistovjećivale sa svojim znanjem, pa je u tom smislu kardinal Richelieu (u svom **Političkom testamentu**) poručio da znanje ne treba prenositi narodu jer će postati nezadovoljan vlastitim životnim položajem. Od takvog uvjerenja odskače »neobično« mišljenje španjolskog humaniste Luisa Vivesa koji je ustvrdio da »seljaci i obrtnici bolje poznaju prirodu nego mnogi filozofi«. U današnjim okolnostima, polazeći od »rehabilitacije lokalnog i svakodnevnog znanja«, trebalo bi biti posve jasno da u svakoj kulturi postoji mnoštvo znanja i da socijalna povijest, kao i sociologija, mora uzeti u razmatranje sve ono što se u društvu očituje kao znanje.

Eto, na tim metodološkim i teorijskim osnovama Burke pristupa rekonstrukciji

znanja u navedenom razdoblju. Osvrćući se na srednji vijek, najviše se zadržava na funkciji klerika, kojima su pripadale i skupine učenih svjetovnjaka, obično liječnika i pravnika. Te su dvije svjetovno učene profesije imale ključno mjesto na srednjovjekovnim sveučilištima a uživale su dobar status i izvan sveučilišta. Pa ipak, sveučilišni su poučavatelji i studenti većinom bili članovi klera, često i pripadnici religijskih redova, prije svega dominikanaca koji su dali neke od najglasovitijih srednjovjekovnih učitelja (Toma Akvinski, Albert Veliki, Roger Bacon). Oni su predstavljali mnogo više od onoga što se uobičajeno obuhvaća formulacijom »skolastički filozofi i teolozi«. Nisu se ni označavali tim nazivom nego su o sebi govorili kao o »učenim ljudima« (*viri litterati*), »klericima« (*clerici*), »učiteljima« (*magistri*) ili »filozofima« (*philosophi*). Podrugljivi izraz »školnici« (*scholastici*) smislili su zagovornici novog stila sveučilišne izobrazbe koji su sebe nazivali »humanistima« (*humanistae*). Taj se naziv prvo pojavio u Italiji i odatle se proširio u druge krajeve Europe. Humanisti su zapravo bili nova vrsta klerika. Poučavanje su smatrali putem koji vodi oblikovanju života za znanje.

Sve to, prema Burkeovu mišljenju, govori o specifičnoj vitalnosti obrazovne institucionalizacije znanja. U šesnaestom i ranom sedamnaestom stoljeću došlo je do osjetnog porasta broja studenata, što je proizašlo kako iz novih funkcija sveučilišta kao obrazovnih institucija župnog klera tako i iz rastućih potreba vlasti za pravno obrazovanim službenicima. U sedamnaestom je stoljeću broj studenata čak nadmašio potrebe službi i to je u njihovim redovima poticalo svojevrsno pobunjeničko raspoloženje. Najviše ih je pogadao porast broja doktorata, koji je opasno konkurirao njihovom upošljavanju. U Engleskoj se govorilo da su ti »otuđeni intelektualci« djelomično odgovorni za englesku revoluciju. Oko 1600. godine u krugovima europskih klerika došlo je do

očigledne diferencijacije na pisce kao polunezavisnu skupinu, koja svoju naraslu samosvijest izražava posebnim terminima (*auteur* i *écrivain* u Francuskoj) i sveučilišne profesore koji se, osobito u njemačkom govornom području, oblikuju kao zasebna intelektualna grupacija. Od 1700. godine intelektualna karijera omogućuje ne samo poučavanje ili spisateljstvo nego i plaćeno pripadništvo određenim organizacijama zaduženima za akumulaciju znanja (akademije znanosti u Parizu, Berlinu, Stockholmu, Sankt Peterburgu). Uz te skupine idu, dakako, i posebni »grupni identiteti« čiji je međuodnos odigrao ne malu ulogu u društvenom profiliranju znanstvene intelektualnosti.

U tim su se uvjetima preobražavale i institucije znanja. Burke ih prikazuje u kontekstu renesanse, znanstvene revolucije i prosvjetiteljstva. Humanistički pokret koji je bio povezan s renesansom nije težio inovaciji nego oživljavanju klasične tradicije. Pa ipak, taj je pokret bio i inovativan jer se suprotstavljao konvencionalnoj »mudrosti« skolastike. Humanisti su većinom studirali na sveučilištima koja su kritizirali. Razvijali su ideju raspravljanja, ali njihove su se debate odvijale ne toliko unutar sveučilišta koliko u novoj vrsti institucija koje su sami stvorili, a to su akademije. One su bile formalnije od kružoka (kakve je, primjerice, sa svojim učenicima organizirao Petrić) ali neformalnije od fakultetskih sveučilišnih ustanova. Bile su zapravo »idealni društveni oblik u kojemu se istražuje novo«. U razdoblju znanstvene revolucije (»nove filozofije«, »prirodne filozofije«, »mehaniističke filozofije«) proces oblikovanja samosvijesti o intelektualnoj inovaciji dosegnuo je znatno viši stupanj nego u renesansi. Protagonisti tog pokreta nastojali su, još više nego humanisti, u poučavanje uključiti alternativno znanje. Iako su neke od njegovih vodećih ličnosti (primjerice, Galilej i Newton) radile na sveučilištima, u akademskim je krugovima izbijala izrazita odbojnost spram te nove filozo-

fije. U znaku otpora tom neprijateljstvu osnivaju se **znanstvena društva** kao alternativni institucionalni okvir znanstvenog djelovanja. Tako se, primjerice, osnivanje engleskog Kraljevskog društva tumači kao izraz otpora sveučilišnim institucijama Oxforda i Cambridgea. Zbog istog su razloga u Parizu, od 1610. do 1665, cvjetali neformalni **saloni** koji su bili pod patronatom aristokracije i razvijali iznimno živahnu debatu o novostima u znanosti, filozofije i intelektualnom životu općenito. Kad je riječ o prosvjetiteljstvu osamnaestog stoljeća, ono je u europskoj povijesti znanja predstavljalo institucionalni preokret. Prije svega, dovelo je u pitanje »virtualni monopol« visokog obrazovanja koje se provodilo na sveučilištima. Potom je omogućilo nastanak **istraživačkih ustanova** (»profesionalnih istraživača«) te na taj način impostiralo pravu ideju **istraživanja**. Napokon, klerici su mnogo dublje nego prije bili uključeni u »projekte« ekonomske, društvene i političke reforme. U tom kontekstu Burke posebno naglašava ideju »istraživanja«, koja je u terminologiji sedamnaestog a pogotovo osamnaestog stoljeća postala nekom vrstom općeg mjesta.

Pored niza institucionalnih inovacija važnu je ulogu igrao i tisak, naročito onaj periodički, koji je pridonosio oblikovanju »kohezije i moći zamišljene Republike učenosti«. O tome govori podatak da je u Francuskoj u razdoblju od 1600. do 1789. godine pokrenuto 1267 novina. Taj komunikacijski uspon (prenošenje spoznaja) doveo je i do jasnijih razlika između **teorijskog i praktičnog znanja**, znanja filozofa i znanja empiričara, intelektualnog djelokruga nazvanog *scientia* i djelokruga »umijeća« (*ars*). Ta distinkcija ima prilično dugu prošlost i prvi se put, »u praktičnom kontekstu«, pojavila prilikom izgradnje Milanske katedrale 1400. godine, kada je izbio spor između francuskog arhitekta i zidara. Zidari su tvrdili da znanost geometrije nema što tražiti u tim poslovima jer je »znanost jedno a umijeće nešto dru-

go«. Arhitekt je odgovorio da je umijeće bez znanosti bezvrijedno (*ars sine scientia nihil est*). Druga je distinkcija između **javnog i privatnog znanja**. Privatno je znanje uključivalo državne tajne (*arcana imperii*) i tajne prirode (*arcana naturae*) a javno se znanje očitivalo kao težnja (osobito s reformacijom) da se spoznaje zakona prenese običnom puku, da se obični svijet oslobodi tiranije zakonodavaca. Ozbiljnije ideala javnog znanja u cijelom je ranomodernom razdoblju bilo povezano s usponom tiska i novinarstva. Slično je i s razlikom između **dopuštenog i nedopuštenog znanja** (*arcana Dei*). Čak je i reformator Calvin podržavao Augustinovu osudu »radoznalosti«, ali u sedamnaestom stoljeću radoznalost je postala poželjnim i priznatim obilježjem učenih ljudi i gospode. Razlika između **nižeg i višeg znanja** (*scientia superior* i *scientia minor*) nikada nije posve nestala ali su izbrisane njihove oštre granice. Razlika između **slobodnog znanja** (poznavanje grčkih i latinskih klasika) i **korisnog znanja** opstala je u cijelom ranomodernom razdoblju iako je bila izvrgnuta postepenom smekšavanju i potiskivanju.

Odupirući se ustrajnom djelovanju tradicionalnih ideja ranomoderno razdoblje bilježi i ozbiljna nastojanja da se preuredi sustav (**klasifikacija**) znanja, što je na osobit način došlo do izražaja u djelima poznatih filozofa kao što su Bacon, Descartes, Locke i Leibniz (koji je pokazivao izrazito zanimanje za »reformu biblioteka i enciklopedija«). Burke posebno apostrofirao francuskog autora Cristoflea de Savignya koji je tradicionalnu podjelu na **trivium i quadrivium** »modulirao« na vrlo elastičan, gotovo interdisciplinarni način. Zadržava se i na Baconu koji je ustanovio tri ključne sposobnosti duha – **pamćenje, razum i mašta** – i tri njima pripadajuće kategorije znanja: **povijest, filozofiju i umjetnost**. Klasifikacijsko mjesto **politike i političke ekonomije** uglavnom je ovisilo o potrebama što su proizlazile iz centralizacije države. Politici se sve manje

pristupa kao praktičnom umijeću a sve više kao znanosti (*scientia, Wissenschaft*), tako da se njezino »polje« počinje klasificirati na akademski način i obilježavati izrazom *scientia politica*. Krajem sedamnaestog stoljeća na njemačkom je govornom području uobičajen izraz *Polizeywissenschaft* kao inačica izrazima *Statsgelartheit* ili *Staatswissenschaft*. Što se pak tiče mjesta političke ekonomije, ono je određeno činjenicom da se država pojavljuje kao »golemo domaćinstvo«. To joj mjesto pripisuje francuski protestant Antoine de Montchrestien (**Rasprava o političkoj ekonomiji**, 1615), ali svoju pravu akademsku poziciju ona je dobila tek u osamnaestom stoljeću. U sklopu te opće »klasifikacijske« sklonosti pažnje je vrijedan pokušaj Španjolca Francisca de Araozia (**Kako uređiti knjižnicu**, 1613), koji je uveo petnaest odrednica ili kategorija, **pet religijskih** (teologija, biblijske studije, crkvena povijest, religiozno pjesništvo i radovi crkvenih otaca) i **deset svjetovnih** (rječnici, knjige opće naravi, retorika, svjetovna povijest, matematika, prirodna filozofija, moralna filozofija, politika i pravo).

Dakako, u svim tim metamorfozama znanja nije se mogla izbjeći kontrola crkve i države. Crkvena je kontrola predstavljala model državnom nadzoru. Ali bez obzira na svoja skrupulozna nastojanja (naročito od Tridentinskog koncila 1563), crkvena je kontrola objektivno slabila premda nije popuštala u svojim doktrinarnim intencijama. Raste državna kontrola, ali ono što je za nju karakteristično jest sve izrazitije konstituiranje birokracije (»organizacije obavljene papirima i papirologijom«), koja u ime države preuzima ulogu centralno-nadzorne (cenzorske) instance nad »stvarima znanja«. No ni ona nije mogla spriječiti uspon ranomodernog pragmatizma koji je u znanosti vidio korisno sredstvo za svjetovno rušenje raznih kanona i tabua suprotstavljenih probitku i zadovoljstvu. Uspon znanosti popraćen je pragmatičkom iskoristivošću i pragmatičkim skepticizmom, što znači

da se njezine spoznaje istodobno uzimaju s povjerenjem i s racionalnom sumnjom upravo zbog toga što se od nje sve više očekuje. U takvom je ambijentu logičan uspon geometrijske metode i empirizma. Uvećava se broj znanstvenika, dolazi do značajnih promjena u njihovoj svakodnevnoj praksi i to se možda najbolje ogleđa u važnosti koja se počinje pridavati »faktoru impersonalnog znanja i objektivnosti«. Burke zapaža da o toj promjeni znanstvenih procedura najrječitije svjedoči sve naglašenije pribjegavanje fusnotama (bilješkama), kojima se potvrđuje respekt prema izvorima, već postojećim ili prošlim uvidima i znanstvenom polju općenito. Fus-note su zapravo proceduralni element uvjerljivosti znanja i povjerenja u njegovu objektivnost. One su u tom svojstvu percipirane ne samo unutar znanosti nego i u društvenom vrednovanju znanstvenog posla.

Rade Kalanj

Hans-Dieter Gelfert

TYPISCH AMERIKANISCH

Wie die Amerikaner wurden, was sie sind

Verlag C. H. Beck, München, 2002., 194 str.

Ne tako rijetko mogu se pročitati ili čuti kritike američkog načina života koje ukazuju na one aspekte njegove svakodnevne koje nije sasvim primjeren Europi ni prilikama srednje- i istočnoeuropskih tranzicijskih zemalja, a koje posljedice dolaze naročito s procesom globalizacije. One su nešto novo, za neke izazovno i prihvatljivo a za druge potpuno strane i razorne. Pritom se često na pojednostavljenu sliku koju predstavljaju Coca-cola, Hollywood, Disneyland, McDonald's itd. Naravno, u znanstvenom pogledu razlikujemo manje ili više (ne)prihvatljivu svakodnevnicu života od, primjerice, kritike učinaka povijesnog modela društva i razvoja koji najviše reprezentiraju SAD ili